

ДЭМАН

Усходняя аповесць

Частка I

I

Журботны Дэман, дух выгнання,
Блукаў над грэшнаю зямлёй,
І дум аб светлым яго ранні
Над ім снаваўся тлумны рой
Аб днях, калі ў харомах света
Ён жыў, шчаслівы херувім.
Калі вандроўніца камета
З усмешкай яснаю прывета
Любіла памянцца з ім;
10 Калі праз вечныя туманы
Ён, веды прагнучы, сачыў,
Як ходзяць зорак караваны,
У багнах неба пывучы;
Калі ён верыў і любіў,
Шчаслівы першы сын тварэння,
Не ведаў злобы і сумнення,
І не пужаў душу яго
Вякоў бесплодных рад панылы,
І многа-многа, ды ўсяго
0 І ўспомніць не было ў ім сілы.

II

Даўно забыты, ён блукаў
У пустках света без прыпыну,
І век за векам працякаў,
Як за хвілінаю хвіліна,
Маркотнай, роўнай чарадой.
Уладу меўшы над зямлёй,

Ён сеяў зло без асалоды
І злу спрадвечнаму свайму
Не сустракаў ён перашкоды,
30 І зло дакучыла яму.

III

І над грамадай гор Каўказа
Выгнаннік рая пралятаў,
Пад ім Казбек ярчэй алмаза
Снягамі вечнымі блішчаў.
Глыбока чорнаю разорай,
Дзе нібы змей рассунуў горы,
Дар'ял заломісты ляжаў,
Унізе Церак белагрывы,
Як львіца, скачучы між скал,
40 Грымеў, і горны звер пужлівы
І птушка, летучы ў прагал,
У гоман вод яго ўнікалі.
І хмар шаўковых талака
З краін паўднёвых здаляка
Яго на поўнач праважалі;
І скалы шчыльнай чарадой,
Таемнай поўныя дрымоты,
Стаялі моўчкі над вадой
І хваль яе сачылі ўзлёты.
50 І вежы замкаў тут і там
Глядзелі грозна праз туманы,
Нібы каля каўказскіх брам
Іх вартавыя веліканы.
І дзікі і дзіўны вакруг
Быў божы свет, ды горды дух
Зняважлівым акінуў вокам
Тварэнне бога-ўладара,
І на чале яго высокім
Ні цені злобы, ні дабра.

IV

60 І перад ім у падарожжы
Малюнкі іншыя ляглі:
Даліны Грузіі прыгожай

Красой жывою расцвілі.
Шчаслівы, пышны край зямлі!
Старыя, стромкія руіны,
У звонкім бегу ручаі
Па дне з каменьчыкаў усякіх,
І купкі роз, дзе салаўі
Красуняў славяць, абыякіх
70 На вабны голас іх любві;
Чынар густыя сутарэнні,
Пад іх лісцвенным шалашом
Пячоры, дзе гарачым днём
Знаходзяць schoў сабе алені.
І блеск, і пых; і тлум лісця,
І гоман радасці жыцця,
І подых кветак і праменняў,
І поўдня палкі, млявы жар,
І араматы розаў дар,
80 Што вільгаць шлюць у прохладзь ночы,
І зоры яркія, як вочы
Грузінкі юнай, поўнай чар.
Ды апроч зайздрасці халоднай
Не абудзіў прыроды шум
Ў душы выгнанніка бясплоднай
Ні новых сіл, ні новых дум.
І ўсё, што прад сабой ён бачыў,
Адной знявагаю адзначыў.

V

Высокі дом, шырокі двор
90 Пабудаваў князь, Гудал сівы.
Ён каштаваў шмат слёз і сілы
Рабам, паслушным з даўніх пор.
На светлы схіл суседніх гор
Ад сцен яго кладуцца цені,
У скале выбіты ступені.
Яны ад вежы рагавой
Вядуць на рэчку. А па сходах
Пад лёгкай белаю чадрой
Князеўна юная па воду
100 Ў Арагву ходзіць пад гарой.

VI

Заўжды маўкліва на даліны
 Глядзеў з гары пануры дом.
 Ды сёння ў ім і шум і гром,
 Гучыць зурна і льюцца віны.
 Сасватаў князь дачку сваю,
 На баль заклікаў ён радню.
 На стрэсе, высланай каўрамі,
 Сядзіць нявеста, а вакруг
 Гульня і спеў яе падруг.
 110 Ужо далёкімі гарамі
 Закрыўся сонейка паўкруг.
 У ладкі такты адбівае
 Дзявочы тлум, і бубен свой
 Бярэ нявеста маладая.
 І вось яна адной рукой
 Кружне яго над галавой,
 То паімчыцца лягчэй птушкі,
 То раптам спыніцца, глядзіць,
 І волкі зрок яе блішчыць
 120 З-пад гожай вейкавае дужкі;
 То чорнай броўкай павядзе,
 То раптам нахінецца трошкі.
 А па каўры плыве-ідзе
 Яе чаруючая ножка.
 І пасміхаецца яна,
 Дзяцінай радасці паўна.
 І месяц, што з-за хмар застрэшкі
 Зірне, гуляючы з вадой,
 Не параўнаецца з усмешкай,
 130 Як маладосць сама жывой.

VII

Клянуся зоркамі стажар,
 Праменняў сонечных патокам,
 Багатай Персіі ўладар
 І ні адзін у свеце цар
 Не цалаваў такога вока.
 Гарэма іскрысты фантан

Ні разу душнаю парою
Сваёю срэбранай расою
Не абмываў падобны стан.
140 Яшчэ нідзе рука людская
Такой галоўкі не ласкала
І кос такіх не расплятала
З тых дзён, як свет пазбаўлен рая,
Клянуся зноў — краса такая
Пад сонцам поўдня не цвіла.

VIII

Апошні раз яна скакала.
Увы! на другі дзень чакала
Яе, наследніцу Гудала,
Прыроды жывае дзіця,
150 Нядоля горкая рабыні,
Цяпер чужая ёй айчына
І незнаёмая сям'я.
І часта ўпотаіку імглівы
Лажыўся цень на яе твар,
Але былі яе парывы
Так гошы, просты і так жывы,
Так поўны вабнасці і чар,
Што калі б Дэман той парою
Яе заўважыў і зірнуў,
160 То, ўспамінаючы былое,
Ён адварнуўся б і ўздыхнуў.

IX

І Дэман бачыў... і на мгненне
Штось недаступнае найменню
Адчуў ён раптам над сабой.
Глухой душы яго пустыню
Напоўніў гукаў новых рой.
І яшчэ раз пазнаў святыню
Любві, прыгожства і добра.
І доўга слодычнай хвілінай
170 Ён упіваўся, і мара
Аб шчасці доўгай павуцінай,

Нібы тых зорак ясны пас,
Прад ім снавалася ў той час.
Прыкуты невідомай сілай,
Пазнаў жальбу ён выразней,
Пачуцце ў ім загаманіла,
Як гаманіла і даўней.
Ці быў то прывід нараджэння?
Ці слоў падступных спакушэнне —
180 Знайсці ў сабе ніяк не мог.
Забыць? забыцца не даў бог,
Ды ў забыцці няма збавення.

Х

Стаміўшы добрага каня,
На шлюбны пір на схіле дня
Жаніх спяшаўся нецярпліва.
Арагвы светлай ён шчасліва
Дасяг зялёных берагоў.
Вязе ён шмат з сабой дароў.
Вярблюдаў плёўся доўгі рад.
190 Па горнай сцежачцы далёка
Званкі пазваньваюць у лад.
Ён, уладар сам Сінадала,
Вядзе багаты караван.
Папругай сцягнут спрытны стан.
Аправа шаблі і кінжала
На сонцы ззяе. Як рубін,
Блішчыць за спінай карабін.
Гуляе вецер рукавамі
Яго чухі. Яна кругом
200 Абмалявана галуном.
Расшыта яркімі шаўкамі
Сядло. Вуздзечка з кутасамі.
Пад ім запенены ўвесь конь
Чырвонай масці, як агонь.
Ён, выхаванец Карабаха,
Вушамі водзіць, поўны страху,
Храпе і скоса з крутых скал
Глядзіць на пенны хваляў вал.
І страшны шлях той узбярэжны:

210 Уцёсы з левай стараны,
Направа глыб ракі мяцежнай.
І позні час. На горах снежных
Бляск сонца згас. Устаў туман.
Прыбавіў ходу караван.

XI

Вось і капліца пры дарозе,
Тут з даўніх пор пачые ў бозе
Якісьці князь, што стаў святым,
Забіты помснікам сваім.
З тых дзён — на свята ці на бітву,
220 Куды б дарожнік ні спяшыў,
Заўсёды шчырую малітву
Таму святому прынасіў.
Малітва гэта памагала —
Удар адводзіла кінжала.
Але няўважліва жаніх
Забывся звычайу старых.
Яго спакуслівай намовай
Лукавы Дэман падбіваў —
У мыслях ён пад цемры сховам
230 Нявесты вусны цалаваў.
І раптам выскачылі двое
І болей... Стрэл! Што ж то такое?
Прыўзняўшыся на страмянах,
Глыбей насунуўшы папах,
Адважны князь не мовіў слова:
У руках бліснуў турэцкі ствол,
Нагайка лясь! — і як арол
Ён кінуўся ўпярод. Стрэл новы!
І дзікі крык і цяжкі «ой!»
240 Пачуліся ў глыбі даліны,
Нядоўгім быў няроўны бой,
Пабеглі ў боязні грузіны.

XII

І сціхла. Ні душы жывой.
Вярблюды, збіўшыся гурмой,
На трупы ў страсе паглядалі,

І толькі ў цішыні начной
Званкі іх глуха бразгаталі.
Разграблен пышны караван,
І над цяламі хрысціян
250 Кругі рысуе птах-начніца,
І не чакае іх грабніца
Пад плітамі манастыроў,
Дзе прах пахован іх бацькоў.
Не прыйдуць сёстры з мацяркамі
Са скрыжаванымі рукамі
Пад доўгаю чадрой з мальбамі
На гроб іх з долаў і са ўзвыш!
Затое ж дбалаю рукою
Тут пры дарозе пад скалою
260 На памяць узнясецца крыж,
І плюшч, разросшыся вясною,
Яго ласкава ахіне
Сваёю сеткаю густою,
І часам, стомлены хадою,
Дарожны на той крыж зірне
І ў божым ценю аддыхне.

ХІІІ

Імчыцца конь, ляціць стралою,
Храпе і рвецца, нібы к бою,
То раптам стане на скаку,
270 Прыслухаецца к вецярку,
Паводзіць чуткімі вушамі,
То раптам б'е капытам дол
І, страсянуўшы збітай грывай,
Ізноў імчыцца, як арол.
На ім ёсць коннік, ды маўклівы,
У сядле б'ецца, чуць жывы,
Узняць не можа галавы,
Ён не кіруе павадамі,
Бяссільны ногі ў страмянах,
280 І кроў шырокімі цуркамі
На чапраку яго відна...
Эх, быстры конь! Гаспадара ты
Як віхар з бою праімчаў,

Ды асяцін яго зацяты
У цемры куляю дагнаў.

XIV

Гаруе, плача дом Гудала,
На двары ціснецца народ.
Чый конь прымчаўся? Што з ім стала?
Чаму ён паў каля варот?
290 Хто гэты коннік нерухомы?
Хавалі след ваяцкіх громаў
Маршчыны смуглага чала.
Сам, зброя ўся ў крыві дазвання,
Рука ў апошнім пацісканні
На грыву конскую лягла.
Нядоўга жаніха мілога,
Нявеста, зрок твой выглядаў!
Стрымаў ён слова князя строга:
На шлюбны пір ён прыскакаў.
300 Ды, эх, ніколі ён, нябога,
Не сядзе на каня другога!

XV

На бестурботную сям'ю
Як гром зляцела божа кара.
Упала на пасцель сваю,
Рыдае бедная Тамара,
Слязу раняе за слязой,
І вось яна нібыта чуе
Дзівосны голас над сабой:
«Не плач, дзіця, не плач напрасна!
310 Твая сляза на труп няшчасны
Не упадзе жывой расой.
Яна туманіць зрок твой ясны
І твар дзявочы паліць твой.
Далёка ён, ён не пачуе,
Не будзе знаць журбы тваей;
Святло нябёс цяпер цалуе
Бясплодны зрок яго вачэй.
Ён чуе райскіх песень хоры...

Што наш нікчэмны гэты лёс
320 І слёзы дзеўчыя і гора
Для госця рая і нябёс?
Не, доля смертнага стварэння,
Павер мне, ангел чысты мой,
Не варт ніводнага імгнення
Тваёй журботы дарагой.

У надземным акіяне
Без стырна і без вятрыл
Ціха носяцца ў тумане
Хоры стройныя свяціл.

330 Пасярод палёў бязмежных
Ў небе ходзяць без слядоў
Статкі лёгкіх, беласнежных,
Танкарунных аблакоў.

Час разлукі, час спаткання
Ім ні радасць, ні нуда.
Няма ў прошлым ім жадання,
Ім былога не шкада.

У дні цяжкія няшчасця
Ты іх толькі прыгадай
340 І на земныя напасці,
Як яны, ты не зважай.
Як толькі ночка сваім сховам
Вярхі Каўказа ахіне;
Як толькі свет, чароўным словам
Нібы замоўлены, засне;
Як толькі ветрык над скалою
Зашэпча з блёклаю травою
І птушка, нанач сеўшы ў ёй,
Мільгне і знікне ў цьме густой;
350 І пад галінкай вінаграда,
Расе нябёс прахладнай рада,
Начная кветка зацвіце;
І месяц блісне ў цемнаце,
Калі з-за гор ціхутка ўстане
Ды на цябе украдкам гляне.—

К табе я стану прылятаць,
Гасціць я буду да дзянніцы
І на павейкі-шаўкавіцы
Сны залатыя навяваць...»

XVI

- 360 Замоўклі словы, ў заміранні
За гукам гук яшчэ трымціць.
Яна ўсхапілася, глядзіць
У невыказным замяшанні.
Журба і радасць, шчасця ніць
Нішто прад ім у параўнанні.
Пачуццяў вір у ёй кіпіць,
Душа скідала свае ковы,
Агонь па целе прабягаў,
І гэты голас, дзіўна новы,
370 Усё, здавалася, гучаў,
І перад раніцай на мгненне
Сон змарыў, вочы ёй самкнуў
Ды яе мыслі скалыхнуў
Прарочым цьмяным летуценнем:
Прышэлец мглівы і нямы,
Нібы сатканы з сонца, цьмы,
Схіліўся ціха к узгалоўю,
І зрок яго з такой любоўю,
Так сумна на яе глядзеў.
380 То быў не ангел, служка божы,
Яе ахова і старожа:
Вянок праменняў залатых
Не аздабляў кудзер святых;
То быў не пекла госць няўчасны,
Ганебны дух, што сее зло,—
О не: ён быў як вечар ясны,
Ні дзень, ні ноч і не святло.